

KNYGŲ RECENZIJOS / RECENZJE KSIĄŻEK

Vilniškiai Baltijos archyvo tomai

Inga Vidugirytė

Балтийский архив: русская культура в Прибалтике, т. VII. Ред. и сост. ЛАВРИНЕЦ, Павел. Вильнюс: Русские творческие ресурсы Балтии, Žvaigždžių miestas, 2002.

Балтийский архив: русская культура в Прибалтике, т. IX. Ред. и сост. ЛАВРИНЕЦ, Павел. Вильнюс: Русские творческие ресурсы Балтии, Издательство Вильнюсского университета, 2005.

Baltijos archyvas: rusų kultūra Baltijos šalyse yra regioninių tyrimų projektas, vienijantis tyrinėtojus iš trijų Baltijos šalių. I–III tomai išėjo Taline, IV–VI, VIII ir X – Rygoje, VII ir IX – Vilniuje. Lietuvoje šiam projektui vadovauja Vilniaus universiteto docentas Pavelas Lavrinec.

Kultūros samprata, kurios laikosi *Baltijos archyvas*, apima ne tik kultūrinę produkciją – tekstus, bet ir kultūros subjektų jauseną bei laikyseną. Rusų kultūra čia pasirodo individualiomis likimų ir gyvenimų istorijomis, epochos liudijimais prisiminimuose, asmeniniais laiškais. *Archyve* susitinka asmeninis dokumentas ir konkretus žmogus, norintis *moksliškai* jį apdoroti. Svarbi yra ir dokumento autentiška, ir tyrinėtojo intelektualinė pozicija.

Baltijos archyvas kaupiamas moderniais būdais: leidinys skirstomas į dalis – „Literatūra ir spauda“, „Liudijimai“, „Menas ir teatras“, „Biografika ir memuarai“ (VII t.), „Etnopolitinės programos ir interpretacijos“ (VIII t.), „Filosofija, mokslas ir švietimas“ (IX t.). Kiekvieno tomo pabaigoje yra asmenvardžių rodyklė, dviejų ankstesnių numerių turinys bei elektroninės *Baltijos archyvo* versijos turinys. Surasti, kas yra šiame archyve, nesunku. Nepalyginamai sunkiau yra tiems, kurie pasiryžo jį kaupti, kadangi medžiaga renkama iš daugybės įvairaus kultūrinio statuso šaltinių, dažnai iš tar-

pukario ar XX amžiaus pradžios periodikos, sunkiai surandamos, nepilnos komplektacijos, iš rankraštynų ar nesutvarkytų asmeninių archyvų. Kultūros vaizdas atkuriamas tarsi dėlionės paveikslas – iš smulkiusių detalių, derinant, taikant jas vieną prie kitos. Neatsitiktinai straipsnių išnašos, komentarai, paaiškinimai užima *Archyve* tokią svarbią vietą.

Didžiausią dėmesį leidinio sumanytojai skiria tarpukario nepriklausomų valstybių bei Vilniaus ir Lenkijos rusų kultūros tyrimams, kurie kartais pateikiami su ekskursais į XIX amžių. Dėmesio centre – rusų literatūrinis gyvenimas ir spauda, tarpkultūrinių ir tarpkonfesiinių ryšių istorija, etnokonfesinių grupių tyrinėjimai. Ypatingą vietą turi sentikių religinės kultūros tyrinėjimai. Pavyzdžiui, Grigorijus Potašenka straipsnyje „Lenkijos ir Lietuvos rusų sentikiai 1920–1930-aisiais metais (pagal sentikių spaudą)“ (VII t.) analizuoja sentikių bendruomenę, kuri pasirodo kaip izoliuota tautinė grupė, daugiau perkeltos Rusijos kultūros apraiška, nei vietinės kultūros reiškiny. Sentikių laikyseną tyrinėtojas susieja su platesniu *modernumo / konservatyvumo* kontekstu. Šiuo požiūriu įdomus Potašenkos nurodytas sentikių poetų ryšys su lenkų „katastrofistais“. Straipsnyje analizuojami ir sentikių nesutariamai su stačiatikiais. Katastrofų link vedanti ideologinė konfrontacija – esmingas XX amžiaus

bruožas, pasireiškęs netgi vienalytėje konfesi-
nėje srityje. Būtent tokį atvejį *Archyve* pristato
Sergejaus Isakovo straipsnis „Apie konfliktą
Estijos stačiatikių cerkvėje“ (IX t.).

Kita vertus, būtent toje pačioje religinėje
plotmėje bandyta analizuoti konfrontacijas, ieš-
koti kelių, įveikiančių susipriešinimus. Sofijos
Filipčik publikuojamoje profesorius Marija-
no Zdziechovskio korespondencijoje šie kla-
simai užima svarbią vietą. VII tome spausdi-
nami diplomato, politiko, visuomenininko ir
publicisto Grigorijaus Trubeckojaus laišškai
Zdziechovskiui analizuoja Rytų ir Vakarų baž-
nyčių tarpusavio santykių problemą. Šių ap-
mąstymų kontekstas – XIX–XX amžių sandū-
ros religinis atgimimas Rusijoje, su kuriuo su-
siję dauguma šio laikotarpio rusų mąstytojų.
Tarp jų ir adresanto brolis, religijos filosofijos
daktaras Jevgenijus Trubeckojus, buvęs Vladi-
miro Solovjovo mokinys ir draugas, rašęs katali-
kų bažnyčios istorijos klausimais. IX tome
Filipčik publikuoja filosofo ir teologo Nikola-
jaus Arsenjevo laiškus Zdziechovskiui. Prieš
publikaciją spausdinamas Anatolijaus Lysko-
vo straipsnis, skirtas Arsenjevo gyvenimui ir
kūrybiniam palikimui.

Apskritai *Baltijos archyve* – tarytum senos
giminės archyve – sukaupta daug laiškų. Rašy-
ti prieš beveik šimtą metų jie išsaugo epochos
dvasią, gyvenimo ir žmonių bruožus. Tokie Bal-
monto laišškai Teodorui Šuravinui (Pavelo Lav-
rinco publikacija) ir Antanui Vienuoliui (Kris-
tinos Sakalavičiūtės publikacija), kurie atsklei-
džia mažai pažįstamą Balmontą paskutiniu juo
jo gyvenimo periodu. Balmonto „meilę Lietu-
vai“ demitologizujantis Lavrinco straipsnis
(VII t.) kartu papildė ir bendrą tarpukario Lie-
tuvos oficialiosios kultūros vaizdą. Prie Saka-
lavičiūtės publikacijos pridėti Vienuoliui siųs-
ti vėlyvieji Balmonto eilėraščiai – literatūros
istorijos retenybė, vargu, ar išleisti Rusijoje. Iki
šiول dominuoja nuostata, kad paskutinis poeto
dešimtmetis yra aptemdytas psichinės negalios
ir kūrybiškai bevaissis.

Kalbant apie visas laiškų publikacijas, gali-
ma pažymėti įvadinį straipsnį informatyvum-
ą, komentarų gausą, kruopščias nuorodas į
įvairaus pobūdžio dokumentus. Abejonių ke-
lia šios medžiagos pristatymas „Turinyje“. Sa-
kysim, pagal nuorodą **София Филиппик**
(Вильнюс). **Письма Николая Арсеньева Мари-
ану Здзеховскому. Публикация, вступитель-
ная статья и комментарии** galima tikėtis, kad
tai laiškų publikacija, tačiau pagal tokią – **Крис-
тина Сакалавичюте** (Kaunas). **«Вы – крест-
ный отец этого стиха...»** (Литературные связи
Константина Бальмонта и Антанаса Венуо-
лиса-Жукаускаса) – tikrai negalima suprasti,
jog tai Balmonto laiškų publikacija, o ne
straipsnis, kaip rodo pavadinimas. Manychiau,
kad sėkmingiausias variantas yra, pavyzdžiui,
šis: **Письма Алексея Явленского Марианне**
Веревкиной. Публикация и комментарии
Л. Лаучкайте.

Po 1917 metų spalio įvykių iš Rusijos pasi-
traukusių inteligentų mokslinė, kūrybinė ir vi-
suomeninė veikla tarpukario nepriklausomo-
se valstybėse pradėta tirti tik po 1990-ųjų. Prie
tokių tyrimų priklauso Povilo Lasinsko straips-
nis apie Levo Karsavino ir Ivano Lappo atvyki-
mo į Lietuvą aplinkybes ir darbą Kauno uni-
versitete, taip pat Asijos Kovtun straipsnis apie
Aleksandro Tyminskio, emigranto iš Rusijos,
užėmusio politiko ir visuomenės švietėjo po-
ziciją Kauno rusų bendruomenėje, asmenybę
bei veiklą (IX t.). Tartu, vėliau Kauno univer-
siteto istorijos profesorius Ivano Lappo laišk-
ai Vilniaus Senųjų aktų archyvo archeogra-
fui Janiui Sprogiui (Liudmilos Dubjevos publi-
kacija, IX t.) atskleidžia XX amžiaus pra-
džios Rusijos akademinio gyvenimo ypatu-
mus, mokslinio senųjų dokumentų publika-
vimo aplinkybes, mokslininkų asmeninio gy-
venimo detales. Į laiškų publikaciją įvesdina
išsamus Dubjevos straipsnis apie Lappo veik-
lą Tartu universitete.

Aprašant rusų kultūrą, egzistuojančią ki-
tatautėje aplinkoje, neišvengiamai kyla etnopol-

tinų klausimų. XIX amžiaus situaciją analizuoja Dariaus Staliūno ir Lijos Sarlin straipsniai VII tome. Rusų požiūrio į nepriklausomas Baltijos valstybes tarpukariu amplitudė labai plati – nuo, pavyzdžiui, Karsavino lojalumo iki rusų monarchisto Estijoje Aleksejaus Bajovo priešiško, kurį atskleidžia jo pažyma apie rusų emigrantų padėtį Estijoje (VII t., Sergejaus Isakovo publikacija). Kitą šio klausimo pusę parodo Prano Janausko straipsnis apie rusų kalbos vartojimą greta lietuvių Kauno miesto taryboje 1918–1928 metais, taip pat Kovtun publikacija “Mykolas Banevičius apie rusų literatūrą” (VII t.) arba Liudmilos Sprogės ir Veros Vaverės atlikta Austros Ozolinės-Krauzės romano analizė, atskleidžianti latvių požiūrį į rusų emigraciją.

Bene svarbiausia *Baltijos archyvo* dalis tenka rusų literatūrai. Eduardo Mekšo straipsnis apie Latgalos prozininką ir poetą Arsenijų Formakovą (VII t.) remiasi dukters parašyta biografija. Tai vienas iš daugelio skaudžių XX amžiaus dokumentų. Formakovo literatūrinės veiklos apogėjus – ketvirtas dešimtmetis, kai išėjo trys eilėraščių rinkiniai, du romanai, sėkmingai klostėsi asmeninis gyvenimas. Po to – viens po kito sekę įkalinimai, sūnų žūtis. IX tome – viena paskutiniųjų Mekšo publikacijų (mokslininkas mirė 2005) – Formakovo recenzijos, rašytos 1958 metais, analizė, kuria siekiama ideologiškai ausį režiančiam tekstui suteikti dramatiško žmogaus likimo koordinatės.

Greta vietinės kilmės rašytojų – garsių rusų didžiosios tradicijos atstovų vardai. Rimanto Sideravičiaus straipsnyje apie Puškino muziejaus Markučiuose biblioteką (IX t.) keliama hipotezė, kad dalį jos fondų sudaro asmeninės Aleksandro Puškino bibliotekos knygos. Tyrinėtojas pripažįsta, kad nėra dokumentų, galinčių patvirtinti šią prielaidą, tačiau pats pateikia įtikinamų pasvarstymų apie vienos ar kitos knygos likimą. IX tome spausdinamas Tatjanos Šor straipsnis apie Boriso Pilnako ryšius

su Estija, Natalijos Bašmakoff ir Galinos Ponomariovos tyrinėjimas apie “Talino poetų cechą” (“Iš emigrantų literatūrinės provincijos gyvenimo”). Abiejuose tomuose pasirodo Balmonto vardas, neišvengiamai sugrąžinantis prie rusų sidabrinio amžiaus poezijos konteksto.

Dailei skirti *Archyvo* straipsniai intriguoja garsiomis pavardėmis. VII tome Jolita Stepnaitienė trumpai pristato Mstislavo Dobužinskio archyvą, kuris laikomas viena vertingiausių Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos kolekcijų. Garsaus dailininko ir scenografo, dirbusio Lietuvoje 1925 ir 1929–1939 metais, archyvas liko Kaune, kai 1939-aisiais Dobužinskis išvyko dirbti į Europą ir po 1940-ųjų nebegalėjo grįžti. 1998 metais jo sūnus Rostislavas pasirašė su Mažvydo biblioteka sutartį, pagal kurią Lietuvai buvo perduota likusi dailininko archyvo dalis (išskyrus dokumentus iš Jungtinių Valstijų laikotarpio, kurie dar 1957 metais buvo perleisti Kolumbijos universitetui). Taigi Vilniuje saugoma didžiausia Dobužinskio archyvo dalis.

IX tome publikuojami garsaus XX a. pradžios rusų modernisto Aleksejaus Javlenskio laišakai dailininkei Marijanai Veriovkina, išlikę Lietuvoje Veriovkinių šeimos dvare “Blagodatj”, ir galiausiai atsидūrę Mažvydo bibliotekoje. Publikacijos ir įvadinio straipsnio autorė Laima Laučkaitė atrinko tik su kūryba susijusius laiškus, kartu paminėdama, kad aistringi ir sudėtingi dviejų menininkų santykiai, kurie taip pat atsispindi šioje korespondencijoje, kol kas palikti nuošalyje.

Atskira publikacijų dalis – tarpukario spaudoje pasirodę, vėliau tiesiog pamiršti rusų autorių rašiniai: minėtieji Balmonto eilėraščiai, keli jo straipsniai apie lietuvių pasakas (Lavriec publikacija, VII t.), kalbą ir liaudies poeziją (Sakalavičiūtės publikacija, IX t.), elegantiškos Piotro Pilskio apybraižos apie tarpukario Rygą, kuri, lyginant su Talinu, autoriui atrodė daug modernesnė. Prieš pastarąją publikaciją spausdinamas beveik detektyvinis Aurikos

Meimrės straipsnis apie Pilsckio honorarus. Prie tokio pobūdžio paslaptinių pasakojimų priskirčiau ir Viktoro Boickovo straipsnį VII tome "Vienos legendos istorija" apie didvyrišką žvejų laivo įgulos laikyseną pilietinio karo metais arba IX tome Jekaterinos Andrejevės publikuojamą Aleksejaus Belgardo pasakojimą "Kaip Estija tapo tarybinė".

Baltijos archyvo medžiagai ir koncepcijai apibendrinti, man regis, labiausiai tiktų serbų postmodernisto Danilos Kišo knygos *Mirusiųjų enciklopedija* idėja (Mirusiųjų enciklopedija – tai mistiškas archyvas su viena daugiatome knyga, kurioje smulkiai aprašytas visų kada nors gyvenusių žmonių gyvenimas): *Istorija* –

tai žmogiškų likimų suma, trumpalaikių įvykių ir reiškiniių visuma. Todėl reikia užrašyti kiekvieną gyvenimą, kiekvieną skausmą, kiekvieno žmogaus žemišką kelią. Nes po Prisikėlimo stubuko kiekvienas turės atrasti ne tik savo artimuosius, bet, pirmiausia, savo pamirštą praeitį.

Baigiant apžvalgą norisi atkreipti dėmesį į dailininko Roko Gelažiaus sukurta leidinio viršelį. Čia pavaizduotas nepaprastai išpūdingas Miestas, sudėliotas iš realaus Vilniaus fragmentų. Manychiau, kad šis fantastiško Vilniaus regėjimas yra tarsi raktas, paaiškinantis *Baltijos archyvo* leidėjų entuziazmą renkant ir atkuriant mums dar nepažįstamą Baltijos rusų kultūros žemyną. Belieka palinkėti jiems sėkmės.